
KÖNYVEKRŐL

SZABÓ MÁRTON

A magyar demokratikus ellenzék húsz éve

Csizmadia Ervin: A MAGYAR DEMOKRATIKUS ELLENZÉK (1968-1988)
Monográfia. Interjúk. Dokumentumok.
T-Twins Kiadó, Budapest 1995.

A magyar legális politikatudomány a kilencvenes években születik meg, illetve születik újjá. Hál' isten, jelenlétét már nemcsak intézményei és publicisztikai hevíletei jelzik, hanem egyre inkább tudományos teljesítményei is. Csizmadia Ervin monográfiája, amelyet a magyar demokratikus ellenzék 1968 és 1988 közötti történetéről írt, ennek a „tudományosodásnak” egyik jelentős dokumentuma, egyben közvetett hozzászólás számtalan aktuális problémánkhoz. Megérdemli hát a szakma, a társadalomkutatók és a politizáló értelmiség kitüntetett figyelmét.

A T-Twins Kiadó gondozásában valójában három különböző, mégis összetartozó könyv jelent meg. A dokumentumgyűjteményt és az interjúkat tekinthetjük a monográfia kiegészítő köteteknek, mindenesetre a szerző és a kiadó – jó okkal – fontosnak tartották megjelentetésüket. Az interjúk a demokratikus ellenzék prominens képviselőivel készültek, a dokumentumgyűjtemény pedig a mozgalom legfontosabb írásos anyagait tartalmazza, amelyeket vagy a mozgalom adott ki, vagy róla készültek, mindenekelött az MSZMP központi apparátusában.

*

A demokratikus ellenzék léte és működése a Kádár-korszak második felének egyik legmarkánsabb politikai jelensége. Hatása messze túlterjedt a néhány tucat vagy néhány száz résztvevőn, ennek ellenére

még ma is keveset tudunk róla. A monográfia és a kiegészítő kötetek egyik legfontosabb erénye ennek a hiánynak a pótlása, egész egyszerűen Csizmadia munkája rendkívül informatív. A szerző csaknem tíz év gyűjtőmunkáját „fogta össze” és tárta az olvasó elé. A mozgalom életéről és akcióiról annak idején csak kevesen rendelkeztek megbízható információkkal, pontos tudással. Ebben nemcsak az az egyszerű tény játszott szerepet, hogy minden esemény sokágú és összetett, és hogy az emberi befogadóképesség korlátozott, hanem a mozgalom illegális jellege, pontosabban illegalitásban „tartása” – ennek minden következményével együtt. A szerző tehát jól gondolta, hogy a szokásos megfontolásokon túl különös jelentősége van a primer eseménytörténet minél pontosabb és teljesebb rekonstrukciójának. Ez irányú célkitűzését a monográfia – úgy hiszem – kiválóan teljesítette. Teóriák és politikai viták, határozatok és programok, szervezkedések és akciók, szervezetek és intézmények, könyvek és kiadványok bemutatása és leírása sorakozik a monográfia több száz oldalán, amit egyrészt kronológiai szakaszolás tagol, másrészt pedig az a több mint száz jelenségcsoport, amelybe a jó húsz év eseménytörténetét a szerző felosztotta és besorolta. Az olvasó tehát olyan köteteket tarthat a kezében, amelyek ezt a mozgalmat először mutatják be a maga „tényszerűségében” is, megkönnyítve ezzel minden későbbi kutatómunkát.

Az információgazdagság mellett a mozgalom differenciált ábrázolására hívnám fel a figyelmet. Ez egyrészt abból az igényből származik, hogy a szerző a sok irányban tevékeny mozgalom minél alaposabb bemutatására törekedett. Másrészt azonban a magyar demokratikus ellenzék mozgalma is – vajon milyen más lehet egy politikai mozgalom? – igencsak tagolt, belső vitákkal, különböző törekvésekkel és irányzatokkal „megvert és megáldott” mozgalom volt, nem beszélve a húszéves önfejlődés különböző stációiról. Azt gondolom, hogy Csizmadia monográfiája ebből a szempontból azok számára is sok novumot, esetleg elgondolkoznivaló vagy vitatható megállapítást tartalmaz, akik közelről kísérelték figyelemmel és ismerhették a mozgalom életét. Van persze egy fő vonulat (ez a „Lukács-óvoda” és a „Beszélő” folyóirat köre), emellett több más radikálisabb vagy mérsékeltabb margóra került politikai csoport is létezett ezekben az években. Csizmadia törekszik ezek bemutatására is, az „önmagukkal” és egymással folytatott viták dokumentálására. Mindez hozzájárul a könyv hasznosságához és hitelességéhez, egyben különös érzést ébreszt az olvasóban. Olyan politikai törekvések kerültek itt (kényszeresen?) egymás közelébe, amelyek legális körülmények között nyilvánvalóan egymás politikai ellenfelei lettek volna. Vagyis „a magyar demokratikus ellenzék” elnevezés sokféle, ám nyilvánvalóan össze is tartozó politikai törekvés foglalatja, amit legalább oly mértékben alakítottak és „egységesítettek” a fennálló hatalmi berendezkedés lényege és akciói, mint a benne részt vevők elhatározása.

Ennek a „lezárult történelemnek” szinte minden szereplője él, és minden problémája – mutatis mutandis – ma is eleven. Hatalmas kísér-

tés egyiknek vagy a másikkal a szolgálatába szegődni. Csizmadia nem teszi ezt, tüntetően tárgyilagos leírást és értelmezést kíván adni, ami persze minden tudományos felfogás alapja és elemi követelménye. Ezzel együtt vannak preferenciái és értékei. Elfogadja a mozgalom alaptörekvését, nevezetesen a parlamenti demokrácia és a nemzeti függetlenség megeremelésének fontosságát; tiszteli és becsüli résztvevőit, bátorságukat, felkészültségüket, politikai ítélőképességüket; magát a mozgalmat pedig jelentős politikai tényezőnek tekinti. Az „egészről” van tehát jó véleménnyel, nem a részletekről, ami lehetőséget ad a számára, hogy tárgyilagosan mérlegeljen, hűvösen elemezzen és „objektív” konklúziókra jusson. A távolságtartó elfogadásra annál is inkább szükség van, mert óhatatlan a könyv politikai olvasata és bírálata. Egyrészt a hajdani résztvevők, másrészt pedig a mai politizálók részéről. Nincs ebben semmi különös, maga a tárgy kínálja magát ilyen értelmezésre, ami nem cáfolja a szerző tárgyilagos nézőpontját. Azt azonban feltétlenül le kell szögezünk: magától a könyvtől idegen az ilyen szándék és törekvés.

Egy ilyen mozgalom természetesen nem ragadható meg önmagában, pusztán eseménytörténetként. Számtalan kül- és belpolitikai tényező hat rá, és számtalan mozgalmon belüli tényező formálja. A könyv törekszik az események ilyen komplex értelmezésére. Éltető hangsúlyokkal négy külső politikai tényező hatását igyekszik számba venni: a Szovjetunióé és a „Nyugat”-nak, a magyar emigrációé és más országok demokratikus ellenzéki mozgalmainak politikai törekvéseit és akcióit. A belpolitikai tényezők közül pedig az MSZMP apparátusának és legfelső testületeinek vonatkozó tevékenységét elemzi, illetve a mozgalom viszonyát más hazai ellenzéki irányzatokhoz (népi-nemzeti, reformszocialista törekvésekhez). A mozgalom belső „formáló erői” közül Csizmadia a résztvevők családi-baráti hátterét, felkészültségét és habitusát, a mindenkor helyzetről adott politikai értékeléseket tartja meghatározónak és vonja be az elemzésbe. A komplexitás azt a célt szolgálja, hogy a jelzett szempontok alapján a szerző a leírást magyarázattá változtassa, az esetlegesen pusztán krónikából értelmezett eseménytörténet legyen feltételezett okokkal és szükségszerű következményekkel. E törekvés feltétlen érdeme a monográfiának, mert vajon kit érdekelne egy szellemtelen adathalmaz, de itt már nehéz terepen mozog a szerző. Nemcsak az a probléma, hogy egy ilyen komplex magyarázó rendszert nagyon nehéz maradéktalanul érvényesíteni, hanem az is, hogy mennyire és milyen értelemben tekinthető relevánsnak maga a magyarázatrendszer, azaz milyen szinten helyezkedik el a szerző által kínált értelmezési keret. Két vonatkozásban is szeretnék ezzel kapcsolatban kritikai észrevételt tenni, mindkettő az értelmezés és az érvényesség határainak a kérdéséről érinti. Az egyik lényege, hogy a magyarázatok a politikai aktorok szintjén helyezkednek el, a másiké pedig az, hogy mintha az eseménytörténet túlságosan a pozitív történelmi „befejezés” hatása alá került volna.

Kezdjük az utóbbival. A monográfia olvasója nagyszabású és klasszikusan szerkesztett politikai eseménytörténetet követhet végig a könyv lapjain: a mozgalom a marginális helyzetből indulva, az üldöztetést és a belső meghasonlásokat legyőzve teljeseedik ki. Ahogyan a szerző is írja: „Egyedül az érdekelt, hogyan lesz a szubkultúrából politika, a tiltakozásból hogyan jön létre nyomásgyakorlás, a nyomásgyakorlásból pedig tényleges politikai szerep” (Monográfia, 461. old.). Végig követhetjük tehát az utat, amely elvezet az illegalitásból a parlamentbe, a filozófiai töprengéstől a politikai akciókhoz, a társadalomkivüliségtől a politikai főszerepekhez. Az út megpróbáltatásokkal terhes, kezdeti bizonytalanságokon, meghasonlásokon és testvérharcokon, reményt nem nyújtó embertelen helyzeteken és kemény repressziókat vezet a célok eléréséhez, a sikeres befejezéshez. Nem állítom, hogy ez a narratív keret hamis, kétszeresen is „benne van” az ellenzéki mozgalom tényleges történetében, a lezajlott eseményekben. Egyrészt egy politikai mozgalom küzdelmeinek történetét, amennyiben persze komolyan vesszük a szereplőket, nemigen lehet tudományos eszközökkel mondjuk szatirikus vagy ironikus pozícióból ábrázolni. Másrészt a magyar demokratikus ellenzék 1988 előtti története valóban egyike a kevés számú magyar politikai sikertörténeteknek. A kilencvenes évekre tehát maga a történelem „kínálta fel” ezt az interpretációs keretet. Ugyanakkor, mint minden interpretációs keret, azzal a veszéllyel jár, hogy minden esemény a kiválasztott szempontnak rendelődik alá, tehát az interpretációs szemüveg szabja meg a szelekciót és az értékelést.

Talán egy ilyen „közeli történelem” kapcsán világosabban látszik, hogy a történelem mennyire nemcsak a „megtörtént” események és a győztesek története. A magyar demokratikus ellenzéknek, valamint politikai környezetének húsz éve telis-tele van a maga idejében reálisnak gondolt, de megsemmisült jövőkkel, váratlan fordulatokkal. Gondoljunk ezek közül a leglényegesebbre, a szovjet birodalom összeomlására, amelynek időtlennek látszó léte az ellenzék működését is alapvetően megszabta. Az én kérdésem egyszerűen csak az, hogy milyen lenne ma egy ugyancsak objektív eseménytörténet, „ha” a Szovjetunió még létezne, „ha” hazánkban átveszi a hatalmat valamilyik ortodox apparátcsik, „ha” Kis János emigrál, és így tovább. Nem az a kérdés, hogy mindezek a megsemmisült jövők hogyan befolyásolták volna az utánuk következő eseményeket, ez majd kiderült volna, hanem az, hogy ezen lehetséges események bekövetkezte után hogyan látnánk ma az előttük lezajlott folyamatokat. Feltehetően másként szakaszolnánk, más személyek lennének a főszereplők, másutt lennének a hangsúlyok, mert más törekvéseket „igazolt” volna a történelem. Egész egyszerűen másként látnánk ugyanazt. Például történetünk az ellenzék radikális szárnyának vagy a mozgalom felszámolódásának a története lenne.

Egy objektivista szükségszerűség talaján álló szemlélet képviselője görcsösen védeni szokta a történelmet a „mi lett volna, ha” kérdés felvetésétől, pedig csak saját történetét védi, miközben több igaz és

érvényes történetet lehet írni ugyanarról a múlttól. Ráadásul a történelem csak egy módon lehet a jelen kihívása és az élet tanító mestere; ha eseményeihez a luhmanni kontingencia (másként is lehetséges) értelmében közelítünk. Ha a történelem „sínen van”, akkor nincs más dolgunk, csak a gondtalan utazás és a menetrend biflázása. Egy ilyen közelmúltbeli történet, mint amilyen a magyar demokratikus ellenzék küzdelme az államszocialista diktatúra ellen, a résztvevők és „nézők” közös élményévé teszi azt, amit a távoli idők kapcsán merő fantáziálásnak tűnik, az események többször vehettek volna másféle irányt is. Mindez persze nem érvényteleníti a megtörténtekeket és elfogadó leírásukat.

Ami pedig a másik megjegyzésemet illeti: a politikai aktorok szintjén „tartott” értelmezés problémája akár az iméntiekre is vonatkozhat, a politikus meditációja sem a múltra, hanem a jövőre irányul, és nemigen érdekli a „mi lett volna, ha” problémája. De itt másról is szó van. Mindaz, amit Csizmadia Ervin könyvében magyarázó tényezőként számba vesz, magának a politikai aktoroknak a „töprengési szférájába” tartozik. Vagyis ha a politikus, a politikai tanácsadó vagy a politizáló értelmiségi ma azon gondolkodik, hogy mi miért történik és történt, akkor azokat az elemeket tartja meghatározó tényezőknél, amelyekkel a könyvben is találkozunk, és amelyeket a komplexitás kapcsán próbáltam az imént összefoglalni. Ennyiben elemzése a „résztvevői megértés” klasszikus és empirikus mintáját követi, leírása ezért is olyan eleven és életszerű, szinte látjuk és tapintjuk az általa megidézett politikai színpad szereplőinek sorsát és drámáját.

Az eseményeket és magatartásokat befolyásoló okokat a szerző nem szűkíti le egyetlen, mégoly fontosnak tűnő motívumcsoportra vagy körülményre. Ez a komplexitásigény azzal jár, hogy két vonatkozásban mégis túlmegy az egyedi szereplők értelmezési horizontján. Egyrészt operál rejtett és negatív értéktartalmú pszichés motívumokkal (hatalomvágy, hiúság, félelem, féltékenység, utálat stb.), amelyeket köztudottan mindig csak a másiknak szokott tulajdonítani a politikai cselekvő is, miközben a többiek őt ugyanilyen másiknak tekintik. Másrészt térben és időben kiterjeszti az okok vizsgálatát, és ebből a mennyiségi teljességből igyekszik általános magyarázó elvekhez eljutni. Ez a két feltétel sem nyit azonban új horizontot, amely túlmutatna az aktorok értelmezési keretén, pedig meg lehetne kísérelni ebbe az irányba való lépéseket. Az ilyen törekvést persze gyakran éri az üres absztrakció és a teoretikus fantáziálás vádjá. Nem mintha nem létezne ilyen „betegség”, de „kórokozója” nem a „ténytelenség”. Az előbbi követője is túlmegy a tényeken, és magyarázata nem kevésbé konstrukció. Mert az aktorok lehetséges és feltételezett motívumainak (és kényszereinek) a számbavételével operál, ezt nagyon jól érti a politika iránt érdeklődő ember, hiszen ő is ilyeneken szokott töprengeni, legfeljebb nem ilyen átfogó ismeret birtokában.

A demokratikus ellenzék létezése meg-megújuló interpretációs küzdelem volt egyrészt magán az ellenzéken belül, másrészt a hatalom és az ellenzék között, továbbá más ellenzéki törekvésekkel szem-

ben a magyar társadalmi-politikai valóság legitim (és legális!) megnevezéséért. Csizmadia sokat ír erről; a monográfiában sok jelentős tanulmány, cikk, program, határozat és vita elemzése megtalálható. Ezek azonban tartalmi ismertetések és összevetések, azaz az aktorok szintjén maradnak, persze igen érdekesek és informatívak, de belezöldnek az eseménytörténetbe. A szavak itt a tettek előkészítői és értelmezői, amelyeket megvalósulásuk igazol. A demokratikus ellenzék története azonban egy alternatív politikai diskurzus kialakításáért folyt, amelynek sajátos eseményei, szakaszai, szereplői és törvényszerűségei voltak. Mindez azonban rejtve marad az adott interpretációs keretek között.

*

A politika történészeire vár a feladat, hogy a monográfia adatait (ki, mikor, hogyan és mit tett; mikor, mi és hogyan történt) elemezzék, kiegészítsék, esetleg cáfolják. Nem gondolom azonban, hogy kételkednünk kellene a könyv adatbázisában (korrekció persze mindig lehetséges), az eltérő értelmezések pedig a tudományos élet velejárói. Úgy vélem, hogy a könyvet viták fogják kísérfni egy-egy esemény okát, következményeit vagy súlyát illetően, esetleg bizonyos részletek pontosítása céljából. Lehetséges azonban másféle értékelő kapcsolódás is a könyvhöz; a benne foglaltak „továbbvitele”, mintegy értelmező újragondolása. Ebben az értelemben szeretnék a továbbiakban négy megjegyzést fűzni a monográfiához.

Az első: az ellenzéki magatartás és az ellenzék (tömeg)bázisának a kérdése, ami a demokratikus ellenzék történetének és küzdelmeinek egyik legfontosabb problémája volt. Nevezetesen, a magyar ellenzék nem tömeges elégedetlenség élére állva, hanem éppen ennek hiányában élt és dolgozott. A tény súlyos dilemmákat okozott, a belőle adódó helyes következtetések levonásának feladata újra és újra megosztotta a mozgalmat. Ellenzékinek lenni ezért nemcsak politikai, hanem többszörösen is morális cselekedetet jelentett hazánkban az elmúlt évtizedekben. Vállalni kellett a politikai diktatúra üldözését, a zaklatásokat, a jogfosztást, az egzisztenciális ellehetetlenülést és a nyilvános megbélyegzést, amely izgága bolondoknak és amorális fel-forgatóknak állította be őket, vagyis ép eszük és morális tisztességük vonta kétségbe. Vállalni kellett a hatalomnak az értelmiséggel kötött kompromisszumából következő vákuumot, azaz a potenciális politikai szövetségeselek távolságtartását, közömbösségét, rosszallását. Továbbá a kedvezőtlen külpolitikai konstellációt, a megrendíthetetlennek tűnő Szovjetunió tartós hazai befolyását, és végül a már említett tény, hogy nincs tömegbázis, legfeljebb támogató közvélemény, mert az emberek többsége csak morgolódott, de nem akart radikális politikai változásokat. Vagyis az általános bázisnélküliséget, a már-már kilátástalannak tűnő küzdelmet kellett vállalniuk.

A magyar demokratikus ellenzéknek is környékezte ezért a kelet-európai politikai nyomorúság egyik legpusztítóbb betegsége, a szek-

tátság és a messianizmus. A mozgalom erejét dicséri, hogy a kór nem tudta legyőzni őket. Csak egy mozzanatát reprodukálták a nyomorúságos helyzetnek, azt is kényszeresen: a példaadást. Az államszocializmus összeomlásának közeledtéig azt tekintették legfontosabb feladatuknak, hogy felmutassanak egy „szokatlan” politikai-kulturális attitűdöt, a fennálló hatalom öncenzúramentes kritikáját és a félelemmentes politikai cselekedetek napi gyakorlatát. Egy ilyen magatartásnak pedig igen nagy a szimbolikus ereje. Azt hiszem, hogy a hatalom ezt pontosan tudta, ezért volt velük kapcsolatban a legfontosabb stratégiai cél az eljelentéktelenítés és az elszigetelés. Az interjúkban többen elmondták, hogy valójában nem is akartak politizálni, ez az „állapot” még alkatiilag is távol áll tőlük, egyszer csak azonban margóra, az intézményes kereteken kívülre kerültek, mert természetesnek vették azt, amit „illett” volna luxusnak és hatalmi kegynek tekinteni, a szabadgondolkodást és az autonóm politikai cselekvést. Mindennek kétségtelenül nagy volt az értelmiségi vonzereje, egyben azonban azt is jelzi, hogy miért volt mindez elősorban értelmiségi jelenség.

A második: a demokratikus ellenzék és más ellenzéki törekvések viszonya. A monográfia visszatérően elemzi az MSZMP-n belüli reformerekhez és a népi-nemzeti ellenzékhez való viszonyt; a kapcsolódásokat, a közös akciókat, a vitákat, az elválásokat. A monográfia jellegéből adódóan azonban más törekvések csak a demokratikus ellenzékhez való viszony szempontjából kerülnek bemutatásra. Egyet-értek a szerzővel: mindkét ellenzéki törekvés története feldolgozásra és megírásra vár. Az értelmiség és a szakma nem sokkal többet tud róluk, mint a demokratikus ellenzékéről. Remélem, nem lesz félreérthető, amit mondok: ez a két törekvés volt az államszocializmus szó szerint vett politikai ellenzéke. Velük a hatalom vitázott és kiegyezett, egy-egy prominens képviselőjét pozícióba juttatta, törekvéseik egy részét még akceptálta is. A demokratikus ellenzékét pedig, bár-hogyan nevezte is, mindvégig politikai ellenségének tekintette, azaz minden eszközzel társadalmon kívülre igyekezett szorítani.

Az államszocializmust nem a demokratikus ellenzék „aknamunkája” robbantotta fel, és a másik két törekvés sem a rendszer szegénylős szolgálólánya volt. A politikai tettek, inkább mint más cselekedetek, a kényszerek és a lehetőségek terepén mozognak, ahol gyakran az a legjobb tett, ami a legkevesebb rosszal jár. Csak remélhetjük, hogy elkészülnek ezek a monográfiák is, és így végképp kikerülhet az összevetés a le- és felminősítésekéből, az értékelést pedig nem a jelenben folyó politikai versengés szabályai alakítják majd, hanem az összefolyamat tárgyilagos értelmezése. Mindez semmit nem von le abból a tényből, amit Csizmadia monográfiája bőségesen dokumentál: a demokratikus ellenzék képviselői lépték át a politikai „Rubicont”, vállalták nézeteikért az üldözést is.

A harmadik: milyennek mutatkozik a Kádár-rendszer, az államszocializmus valósága ennek a történetnek a „háttérben”. Egyetlen összefüggésre szeretnék csupán rámutatni, amely ott „kavarog” a

könyv lapjain is, ám kevésbé tematizált vonása a korszaknak. Ez pedig a rendszer mély, mondhatni strukturális konzervativizmusa. A demokratikus ellenzék léte ebből a szempontból pontosan olyan, mint az a bizonyos lakmuspapír, jól mutatja, hogy milyen is volt ennek a cseppfolyós hatalmi közegnek a természete.

Mindenekelőtt mélységesen autoriter vonások jellemezték egészen a politikai gerontokráciáig és az ellenfelek aggálymentes morális „leminősítéséig”. Eszméit kanonizálta, amelyben „jótékonyan” olvadt össze a köznapi bornírtság és politikai dogmatizmus, gondoljunk a bipoláris világ gyakori emlegetésére. A status quot védő reflexei pedig olyan erősek voltak, hogy semmitől sem riadt vissza, ha ezt fenyegetve érezte. A demokratikus ellenzék „törpe kisebbsége” pedig éppen ezeken a pontokon kritizált és támadott: politikai egyenlőség, függetlenség, szabad szellem, individualizmus. Vagy gondoljunk a konkrétabb politikai elvekre és praxisra: az áru- és pénzellenességre, a lefelé nivelláló „melós” egyenlőségre, a világkultúrával és -tudománnyal szembeni gyanakvásra, a kollektivismus bornírtságaira. A hatalom kétségtelenül nem hirdette a klasszikus konzervatív eszméket (isten, nemzet, család, szabad vállalkozás), de intézményei, szellemisége és érvelési módja konzervatív nézőpontból nem sok kívánivalót hagytak maguk után.

Mіндеz talán magyarázat arra a közismert „titokra” is, hogy miért nem volt a Kádár-rendszernek konzervatív ellenzéke. Azt hiszem, hogy egy ilyen törekvés semmivel sem lett volna hitelesebb, mint a (világ)forradalmi retorikával előadott hatalomféltés és tekintélytiszteltet. Vagy egy „lépéssel” még tovább: a rendszerváltozás utáni konzervatív törekvéseket és identitásokat is messzemenően befolyásolja ez a zavarba ejtő tény. Még pontosabban, lehet-e úgy ma hatásosan konzervatív politikálást folytatni, hogy a kádárizmus nyilvánvaló konzervativizmusát és mindennek a tömeges tapasztalatát nem létezőnek tekintik?

Utolsó „továbbgondoló” megjegyzésem egy szakmát érintő reflexió. Csizmadia monográfiája ugyan mozgalmotörténet, de egyben tudósítás a nem létező magyar politológia létezéséről. A történet „másik ága” közismert: a tudományos szocializmus (valamint összes „rokon- és testvértudománya”) nem egyszerűen csak marxista politikatudomány kívánt, illetve kényszerült lenni, hanem új és alternatív diszciplína. Az „eredmény” közismert: szánalmas apológia vagy érdektelen (vagy talán mégis érdekes?) leírások időben és térben távoli politikai eseményekről. Mindennek az oka is jól tudható: a hatalom éppen a politikatudomány eminens témáit helyezte tabu alá, illetve írta elő a „tudományos” konklúziókat. (Ön)cenzúramentes politológiai elemzések ezért csak ellenzékben és emigrációban, azaz a rendszer intézményein kívül készülhettek és jelenhettek meg, vagy esetleg akkor, ha „homokszem” került a gépezetbe. Mindez nem jelenti azt, hogy más (legális) társadalomtudományokban nem születnek figyelemre méltó politikai témájú írások, csak éppen a születésüket a kimondhatóság határainak tágítási kényszere szorította és de-

formálta. Konrád György és Szelényi Iván írják le „Az értelmiség újta az osztályhatalomhoz” című könyvük bevezetőjében, hogy milyen euforikus érzés volt a politikai (ön)cenzúramentes tudományos gondolkodás átélése, ami persze minden társadalomtudományi és politológiai gondolkodásnak elemi feltétele lett volna.

Csizmadia monográfiája a magyar demokratikus ellenzék sok fontos teoretikus és elemző művét bemutatja, vagy legalábbis utal rájuk abból a szempontból, hogy milyen szerepet játszottak a mozgalom életében. Ezek a munkák kétségtelenül a magyar politológia egyik markáns vonulatát alkotják, egy majdan megírandó magyar politológiai történet integráns részét képezik. Azt már majd ezek a feldolgozások fogják feltárni, hogy milyen tudományos törekvések jellemezték őket, vagy mennyire hatott rájuk is a helyzet, nevezetesen a politizálási kényszer, illetve a nyílt vitákat és bírálatokat háttérbe szorító politikai represszió.

*

A szerző azt írja az interjúkötet bevezetésében, hogy 1985-ig nem hallott a demokratikus ellenzék létezéséről, és '86-ban kezdett hozzá a történetük megírásához. Vagyis amikor hozzáfogott, még nem tudhatta, hogy lesz-e a készülő könyvének legális magyar kiadója. Azóta más politikai világban élünk, fokozatosan szétváltak és differenciálódtak a politikusi és a tudósi szerepek, látjuk ezt a demokratikus ellenzék hajdani szereplőinél is. Pár éve a magyar politológia is megkezdte a legális akadémiai diszciplína szokásos és unalmas hétköznapi életét, amely már nem a hősök és a gyávák, a kizártak és a bezártak, az üldözöttek és a félreállók, az akkoramondók és a csendesszavúak életéről szól, hanem a társadalmi-politikai valóságot sokféle módon értelmező tudósközösség tagjainak teljesítményéről és vitáiról. És ez már nem politikai okvetetlenkedéseivel vagy akarnokságaival szolgálhat önmagán túli célokat, hanem a tudományos kultúra fejlesztése, ápolása és terjesztése révén. Csizmadia Ervin monográfiája kétségtelenül komoly hozzájárulás ehhez a feladathoz. Könyve megjelenése után sem a Kádár-korszakról, sem a demokratikus ellenzékéről valóban nem lehet úgy írni és beszélni, mint korábban, minimum olvasni kell és vitatkozni vele.

A magyar politikatudomány válogatott bibliográfiája

1995. második negyedév

Összeállította: Markella Károlyné

Államférfiak. Akik megváltoztatták a világot. Bp.: Pesti Szalon 1995.

BÖRÖCZ József (David A. Smith [ed.]

A New World Order? Greenwood Press. Praeger Publ. 1995.

CSIZMADIA Ervin

A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988). 1-3. köt.

Bp.: T-Twins 1995.

FULLERTON, Maryellen–SIK Endre–TÓTH Judit (eds.)

Refugees and migrants: Hungary at a crossroads.

Bp.: Institute for Political Science of the HAS 1995.

G. MÁRKUS György

A szociáldemokrácia két modernitás között.

Bp.: Villányi úti Konferenciaközpont 1995.

GALLÓ Béla–HÜLVELY István (szerk.)

Szuverenitás – nemzetállam – integráció.

Bp.: MTA Politikai Tudományok Intézete 1995.

GAZSÓ Ferenc–STUMPF István (szerk.)

Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Bp.: Ezredvég Alapítvány 1995.

GERŐ András (ed.)

Modern Hungarian society in the making. Bp.: CEU Press 1995.

GLATZ Ferenc (szerk.)

Europäische Visionen. Bp.: Europa Institut 1995.

GOMBÁR Csaba–HANKISS Elemér–LENGYEL László–
VÁRNAI Györgyi (szerk.)

Kérdőjelek. A magyar kormány, 1994–1995. Bp.:

Korridor Politikai Kutatások Központja 1995. (Korridor könyvek)

GOMBÁR Csaba–HANKISS Elemér–LENGYEL László–
VÁRNAI Györgyi (eds.)

Question marks. The Hungarian government, 1994–1995. Bp.:

Korridor Centre for Political Research 1995. (Korridor books)

HITSEKER Mária (szerk.)

Politikai filozófiák enciklopédiája. Bp.: Kossuth K. 1995.

HUSZÁR Tibor (vál., összeáll.)

Bibó István (1911–1979). Életút dokumentumokban.

Bp.: 1956-os Intézet, Osiris–Századvég 1995.

KENDE Tamás (szerk.)

Európai közjog és politika. Bp.: Osiris–Századvég 1995.

(Osiris tankönyvek)

KÉRI László–PETSCHNIG Mária Zita

24 évszak. Bp.: Intera 1995.

KURTÁN Sándor–SÁNDOR Péter–VASS Sándor (szerk.)

Magyarország politikai évkönyve 1995. Demokrácia Kutatások

Magyar Központja Alapítvány, Budapest 1995.

LENDVAI, Paul

Honnan – hová? Gondolatok a közép- és kelet-európai változásokról.

Bp.: Pesti Szalon 1995.

MÁDL Ferenc

Az európai örökség útjain. Beszédok, előadások, tanulmányok,
interjúk 1990–1994. Bp.: Athenaeum Ny. 1995.

Magyarország, 1994. Beszámoló a társadalom és a gazdaság
főbb folyamatairól. Bp.: KSH 1995.

MISZLIVECZ Ferenc

Vadkelet-party. Szombathely: Savaria Univ. Pr. 1995. (Átiratok)

NANOVSZKY György (szerk.)

Oroszország – tények és adatok. Bp.: Teleki Alapítvány 1995.

PALÁNKAI Tibor

Az európai integráció gazdaságtana. Bp.: Aula 1995.

PERESZ, Simon

Az új Közel-Kelet. New York; Bp.; Jeruzsálem: Múlt és Jövő K. 1995.

POMOGÁTS Béla

Kárpát-medencei körkép. Bp.: Pesti Szalon 1995.

REISCHAUER, Edwin O.

Japán története. Bp.: Maecenas 1995.

RÉVÉSZ Sándor

Antall József távolról. 1932–1993. Bp.: Sík K. 1995.

RÓBERT Péter–SÁGI Matild–UTASI Ágnes–KOVÁCH Imre

A középosztályok nyomában. Bp.: MTA Politikai Tudományok Intézete 1995. (Polgárosodás-tanulmányok)

ROMSICS Ignác

Magyarország és a nagyhatalmak a 20. században.
Bp.: Teleki Alapítvány 1995.

SCRUTON, Roger

Mi a konzervativizmus? Válogatott esszék. Bp.: Osiris 1995.

TRANG, Duc V. (ed.)

Corruption and democracy. Bp.: Institute for Constitutional and Legislative Policy. 1994.

VAJDA Mihály

A fasizmusról. Politikai-szociológiai tanulmány. Bp.: Osiris 1995.

VAJDA Tünde (vál. és utószó)

Konzervatív szemmel '94. Válogatott írások.
Bp.: Batthyány Alapítvány: Windsor K. 1995.

VITÁNYI Iván

Rendszerváltástól kormányváltásig.
Szombathely: Savaria Univ. Pr. 1995. (Átiratok)

Lezárva: 1995. július 20.